

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 11

1930

UPPSALA 1931

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1931
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

EN 1600-TALSBEARBETNING AV HENRIK TIDEMANSSONS DIKT OM BOHAGX HANDELL.

AV

JOHN TUNELD.

I Klemmings utgåva av Henrik Tidemannssons didaktiska skaldestycken står sist dikten *Om bohagx handell*.¹ Klemming kände denna dikt blott från ett manuskript ingående i samlingshandskriften D. 27 (gammal signatur) i Kungl. Biblioteket. Det lägg på vilket dikten skrivits, innehåller utom själva dikten även en del anteckningar av liknande praktiskt-ekonomiskt innehåll, säkerligen från slutet av 1500-talet. Dikten själv är nedskriven av »Birge: Steno: Calmar-nensis» år 1558.²

Ett så undanskymt liv som förekomsten i ett först på 1880-talet utgivet manuskript tyckes antyda, har dikten dock icke levat. På 1600-talet ha delar av den — i överarbetad form — blivit tryckta. Vi finna dem i Isaac Ericis bearbetning av Colerus' bekanta *Oeconomia*, första upplagan utkommen 1683, andra upplagan 1694. Ericis bearbetning har emellertid skett redan på 1640-talet; jfr företalet samt särskilt sidorna 134 och 300, av vilka det framgår att dessa sidor nedskrivits 1642 resp. 1644.³

I Ericis Colerusbok ingå sex olika partier av dikten, därav två i tvenne olika avfattningar på olika ställen i boken. På fem ställen inledas de med överskriften »Biskop Hinrichs Rijm» eller liknande. Jag avtrycker här de båda redaktionerna sida vid sida.

¹ *Svenska Medeltids dikter och rim*, sid. 419 ff.

² Därs. sid. 431.

³ På sid. 134 står: *vthi närwarandes Åhr 1642*; på sid. 300: *Proberat i förledne Åhr 643*.

Medeltidsrimmen.

I. v. 9—17.

J rettom tid melta tit korn i malt
 At tz ey bliffuer för het eller kalt
 Om heta sommeren bliffuer tz fult med
 enger
 Ner tu tz melter acta tu tz hopa
 menger
 Ther aff får tu öll som later tig fast spÿ
 Och spörs vit om kring all vår bý
 Then sit malt vel melter han vell brÿgger
 Then sin [hus]¹ vel tecker han vel býgger
 Then sit tak vel acter han ligger för dråp
 trygger.

II. v. 18—27.

Acta god rådh och tina stund i rettom
 tima
 At andra skola tig icke för mykit flima
 Tagh tiden vell grant altid grant till
 vara
 Och gör tin sÿsla mz flit vtan fara
 Actar tiden ey tig så acta tu honom
 Så bliffuer tig lycka i vånom
 Så varder tu hulpen och bliffuer säll
 Å tit hela² bohag och far ter aff wäll
 Tu bliffuer vid maect allt som en man
 Om tu min lerdom vell acta kan.

III. v. 28—31.

Om tu hugger i nÿno baruedh
 Och i nedan hugger tu löffuid
 Så får tu aska och glödh nok
 Ther med ödar tu och onÿttog skogh.

I. Erics.

I. sid. 31.

I rättan tijdh mäta titt Malt /
 At thet ey blijr hett eller kalt:
 Elliest blijr thet fullt med Enger /
 Om tu tå mälter och månger.
 Then wäl mälter han och brygger /
 Then wäl täcker han och bygger.

II. sid. 88.

Achta goda stunder i rättan timma /
 At andra tig ey myckit flimma.
 Tag tiden altid grant til wara /
 Medh flijt tin Sÿsla skiöt vthan fara.
 Achtar tiden ey tig / tu achta honom /
 Så blifwer tigh god Lycka i wånom.
 Tu warder hulpen och blifwer Säll /
 Titt hela Bohag fabr då fullwäl /
 Och blifwer wid macht alt som een Man /
 Om tu min Lärdom wäl achta kan.

III. a) sid. 13.

Om tu hugger i Ny baar Wedh /
 Och i Nedanet Löffskog nedh.
 Så får tu glödh och Aska nogh /
 Ther medh rödjes onÿttig Skogh.

b) sid. 356.

Om tu hugger i Ny Barrwedh
 Och Löfwed vthi Nedanet.
 Så får tu Glödh och Aska nogh
 Ther medh rödies onÿttig Skogh.

¹ Insatt efter Klemming.² Hskr.: *helga*.

omarbetat, nr IV ovan. Biskop Henriks drastiska utlåtelse rad. 13—14 (se ovan) ha överhoppats, och raden 41 *Tz är pröffuat vppå min san* har fått den intetsägande formuleringen *Thet säger iag alt som en Man*, tydligen för att undvika det betydande som biskopen tillåtit sig. Slutligen har den övertaliga versraden 17 utelämnats.

Den viktigaste och mest genomgripande förändringen är emellertid av helt annat slag. Isaac Erics har som sin samtid icke gillat den ursprungliga redaktionens knittel utan har sökt att åstadkomma stavelseräknande vers. Knitteln hade, när Eric på början av 1640-talet skrev sin bok, spelat ut sin roll även i didaktisk poesi, där den dock höll sig längst.¹ I partierna III, IV, I och V föreligga med tre undantag genomgående åttastavingar. Partiet II har däremot växlande nio- och elvastavingar samt en tiostaving. Även med varandra rimmande versrader ha här olika stavelseantal. De båda hexameterna i partiet VI ha på sidan 64 återgivits med elvastavingar, men på sidan 343 ha de reducerats till niostavingar.

Eric har uppenbarligen strävat efter att få åttastavig vers. Innehållet beredde emellertid ofta svårigheter, och för att slippa skriva om verserna helt, nöjde han sig med ett oregelbundet stavelseantal (de ursprungliga verserna ha dock i allmänhet förkortats). Man förstår att Eric t. ex. i partiet II skulle haft svårt att till åttastavingens form föra originalets pregnanta *Achtar tiden ey tig så achta tu honom*. I partiet I har han å andra sidan för versens skull icke dragit sig för att ersätta den bestämda tidsuppgiften, att maltmältning ej bör ske om sommaren, med ett enkelt *Elliest*, fastän därigenom meningen blir sakligt oriktig. Originalets rim ha i allmänhet bibehållits, även om de, såsom rad. 36—37, äro ofullständiga (*mark: skarp*). I partiet IV kunde han emellertid icke bibehålla det för hans samtid säkerligen svårförståeliga om ej obegripliga, såsom rimord använda *mår*, »mal». Han föranleddes därav till den genomgripande omdiktning av hela detta parti som jag förut påpekat.

Att det är Eric själv som företagit omredigeringen av *Om bohagx handell* därom vittna de olika versioner i vilka två av partierna föreligga. Han har gjort omarbetningen särskilt för varje gång han i sin bok behövde diktpartiet.

Det ligger intet underligt i att Eric, född i Vadstena och kyrkoherde i ett östgötapastorat, kommit över linköpingsbiskopens

¹ Jfr O. SYLWAN, *Den svenska versen från 1600-talets början*. 1: 19.

dikt. Man frågar sig emellertid om icke ett närmare samband föreligger mellan Birge Steno Calmarnensis' manuskript och Ericis förlaga. För att så skulle vara fallet talar att Erici under tre eller fyra år av sitt liv, 1605—1608, varit bosatt i Kalmar,¹ där han lätt kunnat råka på Stenos manuskript. Att Erici i själva verket haft tillgång till detta torde framgå av följande förhållande.

Ovan har redan omtalats, att de sidor av det lägg som upptager *Om bohagx handell*, vilka icke behövts för denna dikt, av en sen 1500-talshand utfyllts med liknande, ofta versifierade praktiska råd. Bland dessa finner man (på baksidan av det blad varpå dikten slutar) följande rim:

Träda i nedan i Rötémånat
 Är lika som godz ner tu vilt vågat.

Samma rim har nu Erici använt på sidan 273 i sin bok:

Träda i Nedanet i Rötémånad /
 Är godt som Gödz / om tu wil vågat.

Det torde icke vara något tvivel om att han hämtat dem just från de nämnda anteckningarna. En antydning i samma riktning torde också den form giva, som rad. 15—16 (se ovan) fått i Ericis redaktion. I nästan samma form återfinnas de bland de senare anteckningarna i manuskriptlägget på samma sida som de nyss anförda.²

Vi ha sålunda kommit till det resultatet att Erici begagnat just det manuskript av Biskop Henriks dikt som vi nu ha bevarat och efter vilket Klemming utgivit dikten.³ Tyvärr är Ericis text så-

¹ WESTERLUND & SETTERDAHL, *Linköpings stifts herdaminne*. 3: 351.

² För övrigt överensstämmer denna form alldeles med den i vilken rimmen upptagits i en annan dikt av Biskop Henrik, *Klokskapsråd för hushållning* (Svenska Medeltids dikter och rim, sid. 424 ff.), rad. 29—30. Likheten får emellertid icke föranleda den uppfattningen att Erici känt till eller använt också denna dikt av Biskop Henrik. Erici har fått formuleringen från de nämnda anteckningarna.

³ Huruvida Erici haft *hela* cod. D. 27 är tvivelaktigt, men sannolikt. Boken är sammanställd av en person som intresserade sig å ena sidan för Vadstena och å andra för hushållsråd, läkeråd och dylikt. Den ende från denna tid vilken, efter vad vi kunna antaga, båda dessa saker borde ha utmärkt, är Vadstenasonen och Colerus-utgivaren ISAAC ERICI. Det är rent av möjligt att Erici själv bundit boken. Band av det slag som handskriften har tillhöra, enligt benäget meddelande av förste bibliotekarien O. WIESELGREN, slutet av 1500-talet och de tidigaste decennierna av 1600-talet. Det senaste årtal som jag anträffat på ett enskilt av de i bandet ingående partierna är 1582 (sid. 77). Ericis namnteckning finnes emellertid ej i boken. Det enda namn på ägare av hela boken som vi påträffa är

lunda oanvändbar för en kritisk behandling av vårt enda manuskript till *Om bohagx handell*, i den mån en sådan vore möjlig efter den omarbetning som dikten undergått genom Ericis hand.

namnet på kyrkoherden i Askeryd i norra Småland (Linköpings stift) Petrus Svenonis Wadstenius, död 1689. En anteckning på omslaget, nu försvunnen, lästes av Klemming som: Herr Pers bok i Askary. Själv har jag på första textsidan funnit anteckningen: Petrus Sv. Wadstenius.
